

Павленко В.В. Розвиток освіти на Волині: напрями історико-педагогічного дослідження / В.В. Павленко // Становлення та розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – 692 с.

УДК 371.01.03

В.В. Павленко,

кандидат педагогічних наук, ст. викладач
(Житомирський державний університет)

**Розвиток освіти на Волині: напрями історико-педагогічного
дослідження**

У статті розглядаються наукові напрями дослідження історії освіти волинського регіону. Подано результати аналізу історичних досліджень, які містять регіональний фактологічний матеріал; історико-педагогічні дослідження, у яких розглядаються : система освіти Волині загалом, діяльність освітніх та просвітницьких товариств Волині, освіта національних меншин та дослідження, які стосуються освітньо-просвітницької діяльності на Волині.

Ураховуючи, що Україна приєдналася до Болонського процесу, особливого значення набуває можливість вивчення історико-педагогічного досвіду розвитку наукових шкіл. Протягом останнього десятиліття в українській державі чітко утвердилася нова галузь історико-педагогічної науки, яку він класифікує на історико-педагогічне краєзнавство.

Перші наукові дослідження з розвитку освіти Волині з'явилися у другій половині XIX століття. Зокрема, такі вчені як М. Барсов, К. Левицький, Н. Мукалов, М. Теодорович та інші висвітлювали окремі аспекти розвитку

освіти, просвітницької діяльності духовенства, історії становлення навчальних закладів краю тощо.

Історіографічний огляд включає роботи сучасних дослідників історії освіти волинського краю. За проблемно-тематичним підходом, наукові праці про розвиток освіти на Волині можна поділити на такі групи:

1) історичні дослідження, які містять регіональний фактологічний матеріал (Н. Барсов, О. Левицький, М. Теодорович);

2) історико-педагогічні дослідження, у яких розглядаються :

➤ *система освіти Волині загалом* (С. Бричок, "Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (др. пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.)" (Житомир, 2005); Т. Джаман, "Розвиток освіти на Волині (XVIII – XIX ст.)" (Тернопіль; 1999); В. Омельчук, "Розвиток освіти на Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.)");

➤ *діяльність освітніх та просвітницьких товариств Волині* (Л. Березівська, "Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (др. пол. XIX – поч. XX ст.)" (Київ, 1999); О. Борецько, "Просвітницько-педагогічна діяльність товариств Волині (др. пол. XIX – пол. XX ст.)" (Житомир, 2004); Н. Ю. Рудницька, "Становлення та розвиток шкільного краєзнавства на Волині (1917-1932 рр.)" (Житомир, 2000));

➤ *освіта національних меншин* (О. Буравський, "Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Соціально-економічне становище та культурний розвиток" (Чернівці, 2003); О. Іващенко, Ю. Поліщук, "Євреї Волині: кінець XVIII – початок XX століття" (Житомир, 1998); Н. Кротік, "Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20-30 рр. XX століття)" (Житомир, 2007); Н. В. Рудницька, "Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX століття" (Житомир, 2002); Н. Сейко, "Педагогічні та етносоціальні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905-1938 рр." (Київ, 1999), "Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст." (Житомир, 2002));

➤ дослідження, які стосуються освітньо-просвітницької діяльності на Волині (Н. М. Бовсунівська, "Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.)" (Житомир, 2004); М. Василенко, "Кременецький ліцей і університет св. Володимира" (1923); С. Коляденко, "Зміст та організація Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805-1833 рр.)" (Київ, 1998); М. Ролле "Волинські Афіни" (1898); Л. М. Єршова, "Жіноча освіта на Волині" (Житомир, 2006); М. В. Денисенко, "Теорія і практика домашньої освіти в Україні у першій половині XIX століття" (Харків, 2009); Круковська, І. М. "Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-ті роки XX ст.)" (Житомир, 2007).

Зазначимо, що до наукових праць вітчизняної історії педагогіки можна включити значну кількість важливих матеріалів з освіти й просвітництва Волині, а також чимало імен педагогів, котрі тут працювали. Велике значення має доробок викладача Волинської духовної семінарії Миколи Івановича Теодоровича. Саме він взяв на себе відповідальність щодо опрацювання, систематизації матеріалів з історії церков і парафій краю, зібраних його попередниками, і створив унікальну 5-томну працю "Історико-статистичний опис церков та приходів Волинської єпархії" (Почаїв, 1888 – 1903), яку можна вважати однією з вершин волинського краєзнавства останньої третини XIX століття.

Крім характеристики парафій і церков, М. Теодорович подав нариси з історії друкарства на Волині, про родини Радзивіллів, Любарських, Чарторийських, Острозьких, родину Сангушків, про князів Велецьких, Ружицьких та ін. Автор опублікував детальні відомості про Кременецький ліцей, про повітові міста і старовинні містечка.

Окрему монографію М. Теодорович присвятив історії Волинської духовної семінарії, де ґрунтовно проаналізував становлення духовної освіти на Волині, подав відомості про навчальні заклади волинського краю, зокрема Луцьку уніатську єпархіальну семінарію в Жидичині, Олиський світський, Ковельський приходський, Милицький повітовий та інші заклади.

Відомі вчені М. Петров, П. Батюшков та С. Городецький видали перше узагальнююче дослідження з історії краю "Волинь. Історичні долі Південно-Західного краю" (1888). Зважаючи на цей фактичний матеріал, можна стверджувати, що він є класичним зразком офіційної російської історіографії, в якому автори відверто ідеалізували факт приєднання Волині до Російської імперії [6]. Необхідно відзначити значущість праць С. Рождественського "Історичний огляд діяльності Міністерства народної освіти. 1802 – 1902" (1902) та "Нариси з історії систем народної освіти в Росії у XVIII – XIX століттях" (1912 р.), у яких характеризувались процеси розвитку освіти в Південно-Західному краї.

Події, пов'язані з волинською землею, описує і відомий російський історик М. Карамзин. Міграційні рухи поляків в Україні (Волині) розглядав у своїх працях видатний український історик М. Грушевський.

Одним із базових теоретичних підходів, використаних у дослідженні, став **історико-педагогічний регіоналізм**. Необхідність застосування такого наукового підходу викликана специфічними соціокультурними та соціально-політичними умовами, в яких опинилася територія Волині.

Регіональний підхід до вивчення історико-педагогічних явищ більш стійко утверджується в українській педагогічній науці на початку XXI століття, оскільки у кожному з куточків України заново відкривається чимало видатних, талановитих імен в освітній галузі. Позбавлення ідеологічного тиску з боку держави викликало появу багатьох центрів, робота яких спрямована на дослідження та обговорення широкого кола актуальних історичних проблем. Крім того, за цей час з'явилася ціла низка історико-педагогічних досліджень, котрі відображають ретроспективу різних напрямків освіти і просвітництва, зокрема й у Волинському краї (понад 20). Волинь з її багатим історичним минулим – одна з яскравих складових загальноукраїнської історії. Регіон завжди був одним із центрів краєзнавчого руху в Україні. Волинь активно вивчається і має всі перспективи на майбутнє.

Праці, присвячені педагогічній думці цього регіону України з'явилися на

початку 90-х років. Історико-педагогічні дослідження розкривають розвиток освіти національних меншин (поляків, чехів, євреїв), які проживали у даному регіоні. О. Сухомлинська зазначає, що специфічно регіональним є те, що історико-педагогічна думка у даних дослідженнях не зосереджена на українській національній педагогічній думці (освіті), а розкриває культурні своєрідності через педагогічні аспекти етнічних та релігійних ознак національних меншин [20, с. 43].

Історико-регіональний підхід дав можливість виділити в складі джерельної бази нашого дослідження найбільш ґрунтовні роботи, які безпосередньо торкаються проблеми дослідження і розроблені представниками різних краєзнавчих наукових шкіл України.

Значний внесок у розвиток історії освіти на Волині роблять представники українсько-волинської діаспори: товариство "Волинь" та Інститут дослідників Волині у Вінніпезі (Канада), товариство киян у Лондоні, історико-краєзнавче товариство "Волинь" у Німеччині, Нью-Йорку, Клівленді, Буффало, Торонто.

Волинь має свою краєзнавчу школу з віковими традиціями та дослідженнями в різних галузях. Яскравим прикладом роботи Житомирської краєзнавчої школи є відновлена з 1990 року діяльність товариства дослідників Волині, яке очолює М. Костриця (це товариство було започатковане у м. Житомирі в 1900 році Ю. Коробкою і В. Кравченком, а в його роботі брали участь відомі на той час дослідники з Києва, Харкова, Москви, Санкт-Петербурга). У публікаціях членів товариства (В. Вітренка, В. Єршова, С. Жилюка, Р. Кондратюка, І. Копоть, Г. Махоріна, Г. Мокрицького та інших) характеризується діяльність навчальних закладів Волині та освітньо-просвітницька діяльність іноземних педагогів.

Національні інтереси України (проти полонізації, русифікації) відстоювали у своїх працях представники українського національного відродження П. Куліш та М. Драгоманов, що вплинуло на загальний контекст дослідження у галузі історії педагогіки.

Історію Волині досліджував відомий український історик О. Левицький. Він одним із перших звернув увагу на поширення ідей протестантизму, вперше в українській історіографії на прикладах волинянок змалював образ української жінки в період середньовіччя. Дослідник цілу низку публікацій присвятив господарському та побутовому життю волинського краю. Деякі його роботи відтворюють окремі епізоди волинської історії [13, 14, 15].

Розвиток освіти на Волині висвітлюється у наукових роботах сучасних поліських учених-педагогів Н. Бовсунівської, С. Бричок, І. Гавриш, Ж. Даюк, Т. Джаман, Л. Єршової, М. Жилюка, О. Іващенко, С. Коляденко, М. Костриці, М. Левківського, А. Лопухівської, Г. Мокрицького, В. Омельчук, Ю. Поліщука, С. Пультера, Н. Рудницької, Н. Сейко та ін.

Серед історичних досліджень можна виділити дисертації Т. Джаман "Розвиток народної освіти на Волині (XVIII – XIX ст.) " (1999), В. Омельчука "Розвиток освіти на Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.)" (2001), у яких зроблено аналіз соціально-економічних, суспільно-політичних та національно-культурних передумов розвитку освіти, а також виявлено суперечності цього складного і не повною мірою реалізованого процесу.

У дисертації С. Бричок "Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття)" здійснено цілісний аналіз діяльності церковнопарафіяльних шкіл у системі початкової освіти Волинської губернії та виявлено їх навчально-виховні засади й особливості. Дослідницею розкрито сутність і зміст кадрового та науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу церковнопарафіяльних шкіл Волині другої половини XIX – початку XX століття [4].

Особливості освітньо-виховної діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX століття) розкриває у своїй монографії Л. Березівська. Аналізовані факти свідчать про становлення діячів просвітницького руху учителів, учених, лікарів у громадах. У роботі наголошується на масовій русифікації освітньо-культурного життя краю.

Навчальні заклади були доступні далеко не кожному громадянину, а тому більшість українського населення була неосвіченою або малограмотною. Викладання українською мовою в них заборонялося. За загальним рівнем грамотності український народ відставав від російського та народу Західної Європи [1, с. 16].

Як свідчать дослідження Л. Березівської, у другій половині XIX століття навколо навчальних закладів почали виникати просвітницькі наукові товариства. Відсутність навчальної літератури стала поштовхом для науковців до видавничої діяльності. Низький рівень грамотності, потреби самих дітей та вболівання за майбутнє нації спонукали українську інтелігенцію шукати шляхи створення національної системи освіти. На своїх засіданнях, зборах члени просвітницьких організацій активно обговорювали реферати, доповіді, повідомлення з різноманітних проблем шкільництва [1, с. 53].

Л. Березівська наголошує на проблемі соціально-правового становища вчителя: "учитель на селі живе, як горіх при дорозі: хто не йде, той скубне. Доглядають за ним усі, кому це до вподоби; його листи, його подорожі..." [1, с. 95]. Автором також проаналізовано основні типи просвітницьких товариств: науково-просвітницькі, науково-педагогічні, професійно-вчительські.

На початку XXI століття з'являються дослідження, присвячені вивченню становлення та розвитку шкільного краєзнавства на Волині, освітньо-виховної діяльності просвітницьких товариств, українських громад.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми окреслені у дисертації О. Бореяка "Просвітницько-педагогічна діяльність громадських товариств Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.)" (2004 р.). У дослідженні зроблено ґрунтовну класифікацію типів громадських товариств на Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.), які займались різними напрямками просвітницької діяльності. Дослідником окреслено діяльність цілої плеяди визначних представників просвітницького руху, які зробили істотний внесок у розвиток освітянської справи, а також охарактеризовано роль приватних осіб у підвищенні культурно-освітянського рівня волинського населення.

У своїй дисертації О. Борецько проаналізував діяльність щодо розвитку шкільної справи такої етнічної групи як чехи. Серед чехів-переселенців були й учителі, які закінчили вищі педагогічні закордонні навчальні заклади. Тому в кожному поселенні відкривалася школа, яка утримувалася на кошти чеських колоністів [3, с. 28].

Зазначимо, що крім родини баронів Штейнгелів, північний регіон заходу України протягом другої половини XIX ст. та першої половини XX ст. населяло 230 тисяч волинських німців. Враховуючи, що їх попередні покоління перебували певний час під владою Польщі, а згодом опинились в Україні, як частки Російської імперії, то, природно, що на їх культуру та побут істотний вплив мали і польські, й російські, й українські народи. У праці та повсякденному житті вони підтримували постійні контакти з такими ж меншинами чехів та євреїв. Представником німецького шкільництва на Волині й відомим просвітителем (меценатом) є барон Федор (Теодор) Штейнгель.

Системний аналіз становлення та розвитку завдань, змісту, форм і методів організації краєзнавчої справи в школах Волині розкрито у дисертації Н. Ю. Рудницької "Становлення та розвиток шкільного краєзнавства на Волині (1917-1932 рр.)" (2000) [17]. Дослідницею проаналізовано стан вивчення краєзнавства Волині у дореволюційний період, обґрунтовано краєзнавчий принцип у педагогіці 1920-х рр., розглянуто тенденції та особливості вивчення краєзнавства в навчальній діяльності учнів початкових шкіл, шляхи вивчення краєзнавства в школах-семирічках, засоби реалізації впливу на формування особистості учнів. За даними досліджень та архівних джерел нею виявлено, що вивчення Волинського краю розпочалося з середини XIX століття.

Специфіка освіти польської національної меншини Волині висвітлюється в історичній праці О. Буравського "Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст." [5].

У монографії О. Іващенко та Ю. Поліщука "Євреї Волині (кінець XVIII – початок XX століття)" (1998) здійснено спробу дослідити історію євреїв Волині в кінці XVIII – на початку XX століття. Євреї – одна із найчисельніших меншин

України. Після українців з кінця XVIII століття євреї за чисельністю посідали друге місце. Єврейське населення завжди у нашому краї відігравало помітну роль у суспільному житті Волині. У 134 містах налічувалося майже два мільйони євреїв, які внесли у культуру свої традиції, елементи побуту та ремесел [8].

У зазначеному дослідженні здійснено аналіз діяльності приватних і громадських єврейських навчальних закладів, а з другої половини XIX століття і установ державних. Доречно зазначити, що серед викладацького складу були іноземні вчені-педагоги, які доклали багато зусиль для здійснення просвіти єврейської молоді. У роботі також проаналізовано процес становлення освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX століття, розкрито напрями й етапи розвитку початкової, середньої та вищої освіти цієї національної меншини. За матеріалами історичної літератури та архівних джерел дослідниками здійснено системний аналіз змісту та структури навчально-виховного процесу в середніх і вищих навчальних закладах.

Логічним продовженням цих розвідок стало історичне дослідження Н. В. Рудницької "Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX століття" (2002) [16], у якому доведено, що у XIX – на початку XX століття у Волинській губернії євреї започаткували і здійснювали розвиток початкової, середньої та вищої національної освіти, зберегли релігію і мови (іврит, ідиш), створили мережу друкарень, що сприяло швидкому зростанню соціокультурних процесів. Попри те, дослідницею встановлено, що склад викладачів за рівнем освіти та педагогічним досвідом був надзвичайно різноманітним. На початку XX століття більшість викладачів мали звання початкового вчителя чи домашнього наставника [16, с. 74].

З огляду на це, значна кількість євреїв, що здобули середню і вищу освіту, стала основною ланкою єврейської інтелігенції, яка створювала підґрунтя для швидкого зростання культурних і освітніх процесів у Південно-Західному краї Російської імперії. Абсолютна більшість високоосвічених учителів, лікарів

Волині були євреями, що сприяло зростанню авторитету єврейських громад серед поліської людності [16].

Питання забезпечення єврейських шкіл учительськими кадрами висвітлює у своїй роботі Н. Кротік "Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20-30 рр. XX століття)" (Житомир, 2007) [11]. Ця проблема вже постала на початковому етапі при відкритті освітніх закладів. Умови роботи надзвичайно ускладнювалися в цей період ще й кардинальними змінами у змісті освіти. Негативно позначилась на роботі учителів колективізація у радянські часи, матеріальна незабезпеченість, особливо в період голоду 1932-1933 років.

Заслуговує на увагу монографія Н. Сейко "Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст." (2002) [19], у якій дослідниця, аналізуючи особливості польської освіти, подає класифікацію підручників і навчально-методичної літератури у польських навчальних закладах на початку XIX століття.

Доречно відзначити дисертаційне дослідження С. Коляденко "Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805-1833 рр.)" (1998) [9], в якому йдеться про істотний вплив польських учених на організацію системи освіти у Російській імперії. У роботі розглядаються структурні та змістові аспекти функціонування діяльності Кременецького ліцею. На першому етапі діяльності гімназії, як зазначає науковець, підбором кадрів займався Г. Коллонтай. Саме за його проханням прибув до Кременця перший директор гімназії Йосип Чех, багато науковців та педагогів з Вільна, Кракова, Варшави, Санкт-Петербурга. До кандидатури викладача ставилася низка вимог, а саме: вчитель мав володіти достатньо високим обсягом знань, мати науковий ступінь доктора або, в крайньому випадку, магістра, бути людиною високої моральності.

Аналіз розвитку шкільної музичної освіти на Волині здійснено у кандидатській дисертації Н. Бовсунівської "Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.)" (2004) [2]. Нею також розкрито

музично-педагогічну діяльність відомих співаків, композиторів, музикантів, педагогів кінця XIX – початку XX століття, з яких більшість були педагогами-іноземцями.

Слід зазначити, що у розбудові системі шкільної музичної освіти на Волині брала участь ціла плеяда видатних музикантів, педагогів, композиторів, співаків, які були вихідцями не лише з Волинської губернії, але й такими, які народилися й отримали вищу освіту в західноєвропейських країнах.

У розвитку шкільної музичної освіти простежується явище збереження етнокультурного компонента (польського, єврейського, німецького, чеського) у структурі аматорської музичної освіти.

У роботі зазначається, що привілейованому класу для задоволення своїх культурних проблем хорового мистецтва було замало. Світське життя диктувало необхідність підготовки виконавців-інструменталістів високого класу, тому поміщики запрошували на роботу викладачів-іноземців [2, с. 38].

У дослідженні йдеться про вагомий внесок польської етнонаціональної меншини у розвиток музичної освіти і культури Волині. На особливу увагу заслуговує стан навчання музиці у Кременецькому (Волинському) ліцеї. На запрошення візитатора у 1808 році на роботу перейшов з капели графа Ю.-А. Ілінського Ян Лензі (1763-1832 рр.). Він закінчив Неаполітанську консерваторію, працював у італійській та російській столицях, служив першим скрипалем оркестру імператора. У Кременецькому ліцеї керував оркестром. Блискучу освіту мали всі викладачі закладу: флейтист з Відня Гжегож Байер, Ян Ролле – вчитель вокальної музики, гри на клавікорді та духових інструментах. Танців навчав балетмейстер Варшавського театру Ф. Шленцовський. Співи викладав чех Йозеф Ваньончик, який народився 1764 року в Богемії, а музичну освіту здобув у Празі. Саме він створив "інститут учителів і органістів". Кожен з цих викладачів на волинській землі репрезентував свою педагогічну школу: італійську оперну, скрипкову, німецьку симфонічну та віденську вокальну [2, с. 51-52].

Соціально-економічний розвиток Російської імперії на початку XIX ст. сформував прагнення жінки бути освіченою. Тому велика кількість жінок виїжджала навчатися за кордон. Відкриття жіночих навчальних закладів на Волині стало важливим соціально-політичним чинником у розвитку культури краю.

Л. Єршова у роботі "Жіноча освіта на Волині " (2006) [7] подає класифікацію освітніх навчальних закладів для жінок, які існували в губерніях, характеризує науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в них, а також особливості фінансування основних освітніх закладів для жінок.

Л. Єршова вказує, що гувернери та гувернантки французького походження далеко не завжди відповідали тим вимогам, які теоретично і практично ставилися перед вихователями. Посол Франції в Росії зауважував, що переважна більшість французів, які виявили бажання навчати російську молодь, були "втікачами-дезертирами, банкрутами, розпусниками обох статей, що переховувались від закону". У 1755 році у Росії було видано наказ про заборону іноземцям займатись навчально-виховною діяльністю без спеціального дозволу на те Академії наук. На Волині такі накази не діяли до 1812 року. Ситуація залишалася виключно під контролем тих, хто наймав собі вчителів – іноземців [7, с. 46].

У монографії описується діяльність інституту для глухонімих у с. Романів. Робота містить цікаву інформацію щодо викладацького складу та навчальних дисциплін [7, с. 53]. Тут зазначаються причини, які спонукали волинські родини вдаватися до послуг іноземних учителів і вихователів. Зокрема, завдяки домашній освіті й вихованню волинські поляки зберігали свій національний дух [7, с. 66].

Окремий аспект проблеми освітньо-просвітницької діяльності відобразився у статті Н. Сейко "Ілінські – меценати культури на Волині (XX ст.)" [18]. Н. Сейко згадує про діяльність іноземних педагогів Романівського інституту для глухонімих дітей віком від 8 до 14 років обох статей християнського віросповідання. Добирав професорів та викладачів фундатор

цього навчального закладу граф А. Ілінський. У 1814 р. при школі засновано конвікт під опікою ченця Кароля Тентіла, француза, що потім тривалий час, до 1820 р., викладав у Романові французьку мову. Інститут щороку мав звітувати перед Волинською гімназією і міг бути перевірений як генеральним, так і волинським візитатором шкіл [18, с. 48-49].

Одним із сучасних історичних досліджень освітньої тематики є дисертація О. Ю. Костюк на тему "Становлення та розвиток релігійної освіти на Волині (XIX – поч. XX ст.)" [10]. У ній дослідниця виділила педагогічні умови становлення та розвитку релігійної освіти у даному регіоні. У роботі, зокрема, зазначено, що професійний рівень викладачів та учителів релігійно-освітніх закладів був різним, і кваліфікація педагогів залежала від навчального закладу та етапів становлення і розвитку релігійної освіти. Так якщо на початку XIX ст. учителі православних, католицьких навчальних закладів мали вищий рівень професійної підготовки, ніж меламенти, то з часом усі викладачі, які забезпечували навчально-виховний процес, мали належний рівень знань й умінь (керівний та викладацький склад комплектувався на конкурсній основі). Дослідження виявило, що на першому етапі становлення та розвитку релігійна освіта єврейської та німецької меншин здійснювалася приватними вчителями у домашніх умовах [10].

Серед історико-педагогічних досліджень періоду української незалежності можна виділити дисертацію І. Круковської "Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-ті роки XX ст.)" [12]. У роботі проаналізовані напрями професійної та навчально-методичної подвижницької діяльності лікарів-педагогів Волині – В. Бессера, Г. Брунса, Т. Волковинського, В. Краснова, М. Лісіцина, Д. Морозова, Т. Паславського, І. Соболевського, Л. Стратієвського, К. Яцути та ін. Визначено, що лікарі Волині не лише займалися лікувальною практикою, викладацькою діяльністю, але й стали організаторами Товариства лікарів Волині, Острозького Кирило-Мефодіївського братства, здійснювали дослідження, відкривали альтернативні

освітньо-медичні установи для підготовки медсестер, готували відповідну наукову, навчальну, методичну літературу.

Одже, Волинь, як окреслене історико-географічне й етнокультурне явище являє собою потенційні можливості для аналізу історико-педагогічного процесу на терені цього регіону.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) / Л. Д. Березівська. – К. : Молодь, 1999. – 191 с.
2. Бовсунівська Н. М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бовсунівська Наталія Миколаївна. – Житомир, 2004. – 231 с.
3. Борейко О. М. Просвітницько-педагогічна діяльність громадських товариств Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Борейко Олександр Михайлович. – Житомир, 2004. – 239 с.
4. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі народної освіти на Волині (др. пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бричок Світлана Борисівна. – Житомир, 2005. – 183 с.
5. Буравський О. А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. А. Буравський. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с.
6. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края. – СПб : Изд-во П. Н. Батюшкова, 1888. – 126 с.
7. Єршова Л. М. Жіноча освіта на Волині : [монографія] / Л. М. Єршова. – Житомир : Полісся, 2006. – 488 с.
8. Іващенко О. В. Євреї Волині : кінець XVII – початок XX століття / О. В. Іващенко, Ю. М. Поліщук. – Житомир : Волинь, 1998. – 192 с.
9. Коляденко С. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1085–1833 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коляденко Світлана Миколаївна. – К., 1998. – 145 с.

10. Костюк О. Ю. Становлення та розвиток релігійної освіти на Волині (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Костюк Оксана Юріївна. – Житомир, 2007. – 281 с.
11. Кротік Н. Л. Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20–30 рр. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. Л. Кротік. – Житомир, 2007. – 20 с.
12. Круковська І. М. Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-ті роки XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 / Круковська Ірина Миколаївна. – Житомир, 2007. – 259 с.
13. Левицкий О. И. Из жизни учебных заведений Юго-Западного края в 1840-х годах / О. И. Левицкий // Киевская старина. – К. : Типолитографія т-ва Н. А. Гринич, 1906. – С. 1–22.
14. Левицкий О. И. О положении крестьян Юго-Западного края во второй четверти XX ст. / О. И. Левицкий // Киевская старина. – 1906. – С. 1–29.
15. Левицкий О. И. Очерки старинного быта Волыни и Украины / О. И. Левицкий. – К., 1891. – С. 1–26.
16. Рудницька Н. В. Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук ступеня. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. В. Рудницька. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
17. Рудницька Н. Ю. Становлення та розвиток шкільного краєзнавства на Волині (1917–1932 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. Ю. Рудницька. – К., 2000. – 22 с.
18. Сейко Н. А. Ілінські – меценати культури на Волині (XIX ст.) / Н. А. Сейко // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 48–51.
19. Сейко Н. А. Польське шкільництво на Волині–Житомирщині у XIX – поч. XX століття : [монографія] / Н. А. Сейко. – Житомир : ЖДПУ, 2001. – 226 с.

20. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес в Україні : регіональний вимір / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 2 (44) – Квіт.–черв.–трав. – С. 42–49.

Павленко В.В. Волинсь: научные направления исследования

В статье рассматриваются научные направления исследования истории образования волынского региона. Представлены результаты анализа исследований, в которых есть региональный фактический материал; историко-педагогические исследования, у которых рассматриваются : система образования Волыни, деятельность просветительских объединений Волыни, образование национальных меньшин.

Pavlenko V. V. Volyn': Scientific Research Trends

The article considers the scientific research trends concerning the history of education in Volyn' region. The analysis results of historic investigations including the regional, evidential material, historical and pedagogical researches concerning the system of education in Volyn' at large, the activity of educational societies in Volyn', the education of national minorities and the investigations dealing with the educational activity in Volyn' are given.